शृङ्गकः, पुं, (शृङ्ग इव। कन्।) जीवकवृक्षः। इति जटाधरः॥

शृङ्गकन्दः, पुं, (शृङ्गवत् कन्दो यस्य।) शृङ्गाटकः। इति राजनिर्घण्टः॥

शृङ्गजं, क्ली, (शृङ्गात् जायते इति। जन+डः।) अगुरुः। इति रत्नमाला॥ शरे, पुं। यथा।

शृङ्गाच्छरो जायते। इति संक्षिप्तसारकारकपादः॥ शृङ्गजाते, त्रि॥

शृङ्गवेरं, क्ली, (शृङ्गस्येव वेरं शरीरं यस्य।) आर्द्रकम्। इत्यमरः॥ शुण्ठी। इति राजनिर्घण्टः॥ (यथा, सुश्रुते। १। ३८।
"पिप्पलीमरीचशृङ्गवेराणि त्रिकटुकम्॥")
गुहचण्डालपुरम्। यथा,—
"मारुते गच्छ शीघ्रं त्वमयोध्यां भरतं प्रति।
जानीहि कुशलो कश्चित् जनो नृपतिमन्दिरे॥
शृङ्गवेरपुरं गत्वा ब्रूहि मित्रं गुहं मम।
जानकीलक्ष्मणोपेतमागतं मां निवेदय॥"
इत्यध्यात्मरामायणे लङ्काकाण्डे १४ अध्यायः॥

शृङ्गवेरकं, क्ली, (शृङ्गवेरमेव। स्वार्थे कन्।) आर्द्रकम्। इति हेमचन्द्रः॥

शृङ्गवेराभमूलकः, पुं, (शृङ्गवेराभं मूलं यस्य। कन्।) एरका इति भावप्रकाशः॥

शृङ्गमूलः, पुं, (शृङ्गवत् मूलं यस्य।) शृङ्गाटकः। इति राजनिर्घण्टः॥

शृङ्गमोही, [न्] पुं, (शृङ्गाय मन्मथोद्भेदाय मोहयतीति। मुह+णिच्+णिनिः।) चम्पकः। इति राजनिर्घण्टः॥

शृङ्गला, स्त्री, (शृङ्गवत् लातीति। ला+कः।) अजशृङ्गी। इति शब्दचन्द्रिका॥

शृङ्गवान्, [त्] पुं, (शृङ्गाणि सन्ति अस्येति। शृङ्ग+मतुप्। मस्य वः।) कुरुवर्षीयसीमापर्व्वतः। स तु दीर्घे ८०००० अशीतिसहस्रयोजनानि। प्रस्थे २००० द्विसहस्रयोजनानि। विस्तारे तथैव। यथा,—
"हिमवद्धेमकूटश्च निषधश्चास्य दक्षिणे।
नीलः श्वेतश्च शृङ्गी च उत्तरे वर्षपर्व्वताः॥
लक्षप्रमाणौ द्वौ मध्यौ दशहीनास्तथा परे।
सहस्रद्वितयोच्छ्रायास्तावद्विस्तारिणश्च ते॥"
इति विष्णुपुराणे २ अंशे २ अध्यायः॥
लक्षप्रमाणौ द्वौ प्राक्पश्चिमतो दैर्घ्येण निषधनीलौ। यद्यपि जम्बुद्वीपमण्डलाकारस्य लक्षयोजनप्रमाणत्वान्मध्यरेखायामेव मुख्यं लक्षप्रमाणत्वम्। निषधनीलौ तु तन्मध्यरेखातो दक्षिणतश्चोत्तरतश्च सप्तदशयोजनसहस्रान्तरितत्वादौषन्यूनौ। तथापि स्थूलदृष्ट्या लक्षप्रमाणावित्युक्तम्। अपरे तु हेमकूटादयो दशहीना दशदशन्यूनाः हेमकूटश्वेतौ नवतियोजनसहस्रप्रमाणौ हिमवच्छृङ्गिणावशीतियोजनप्रमाणौ। तदुक्तं वाराहे।
'द्वीपस्य मण्डलीभावात् ह्रासवृद्धी प्रकीर्त्तिते॥"
इति तट्टीकायां श्रीधरस्वामी॥
भागवतमते दैर्घ्ये १००००दशसहस्रयोजनानि प्रस्थे २००० द्विसहस्रयोजनानि। यथा। उत्तरोत्तरेणेलावृतं नीलः श्वेतः शृङ्गवान् इति त्रयो रम्यकहिरण्मयकुरूणां वर्षाणां मर्य्यादागिरयः प्रागायता उभयतः क्षारोदावधयो द्विसहस्रयोजनपृथव एकैकशः पूर्व्वस्मात् पूर्व्वस्मादुत्तरोत्तरो दशांशाधिकांशेन दैर्घ्ये एव ह्रसन्ति। एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता यथा नीलादयः। अयुतयोजनोत्सेधा हरिवर्षकिंपुरुषभारतानां यथासंख्यम्॥ इति श्रीभागवते ५ स्कन्धे १६ अध्यायः॥

शृङ्गाटं, क्ली, (शृङ्गमुत्कर्षं अटतीति। अट्+अच्।) चतुष्पथम्। इति हेमचन्द्रः धरणिश्च॥

शृङ्गाटः, पुं, (शृङ्गवत् कण्टकं अटतीति। अट्+अच्।) जलकण्टकः। इति भूरिप्रयोगत्रिकाण्डशेषौ॥ स्वादुकण्टकः। इति शब्दरत्नावली॥ कामाख्यादेशस्थपर्व्वतः। यथा,—
"दीपवत्याः पूर्व्वतस्तु शृङ्गाटो नाम पर्व्वतः।
तत्र भर्गस्य देवस्य लिङ्गमेकं प्रतिष्ठितम्॥
सरित्तु सिद्धा त्रिस्रोता दक्षिणोदधिगामिनी।
शृङ्गाटकस्य सततं स्वनन्ती ग्राविपादतः।
दक्षिणं सागरं याति भर्गस्य प्रियकारिणी॥
सलिले यो नरः स्नाति तिस्रोतायां नरोत्तमः।
शृङ्गाटकं समारुह्य पूजयेल्लिङ्गशङ्करम्॥
स दीप्तकायः शुद्धात्मा प्राप्य कामानिहातुलान्।
अन्ते भर्गगृहं याति ततो मोक्षमवाप्नुयात्॥"
इति कालिकापुराणे ८२ अध्यायः॥

शृङ्गाटकं, क्ली, (शृङ्गाटमेव। स्वार्थे कन्।) चतुष्पथम्। इत्यमरः॥ (यथा, रामायणे। २। ७१। ४५।
"तां शून्यशृङ्गाटकवेश्मरथ्यां
रजोऽरुणद्वारकपाटयन्त्राम्॥")
जलज-लताफलविशेषः। पानिफल इति शिङ्गाड़ा इति च भाषा। तत्पर्य्यायः। जलसूचिः २ संघाटिका ३ वारिकण्टकः ४। इति जटाधरः॥ शृङ्गाटः ५ वारिकुञ्जकः ६। इति त्रिकाण्डशेषः॥ चौरशृङ्गः ७ जलकण्टकः ८ इति शब्दमाला॥ शृङ्गाटकः ९ शृङ्गरुहः १० जलवल्ली ११ जलाशयः १२ शृङ्गकन्दः १३ शृङ्गमूलः १४ विषाणी १५। अस्य गुणाः। शोणितपित्तहरत्वम्। लघुत्वम्। सरत्वम्। वृष्यतमत्वम्। विशेषात् त्रिदोषवातभ्रमशोफनाशित्वम्। रुचिप्रदत्वम्। मेहनदार्ढ्यहेतुत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ अपि च। गुरुत्वम्। विष्टम्भित्वम्। शीतलत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ खाद्यविशेषः। समूसा इति हिन्दी भाषा॥ यथा, भावप्रकाशे।
"शुद्धमांसं तनूकृत्य कर्त्तितं स्वेदितं जले।
लवङ्गं हिङ्गुसहितं लवणार्द्रकसंयुतम्॥
एलाजीरकधन्याकनिम्बूरससमन्वितम्॥
घृते सगन्धे तद्भृष्टं पूरणं प्रोच्यते बुधैः॥
शृङ्गाटकं समितया कृतं पूरणपूरितम्।
पुनः सर्पिषि संभृष्टं मांसं शृङ्गाटकं वदेत्॥
मांसं शृङ्गाटकं रुच्यं बृंहणं बलकृत् गुरु।
वातपित्तहरं वृष्यं कफघ्नं वीर्य्यवर्द्धनम्॥"

शृङ्गाटकः, पुं, (शृङ्गाट एव। स्वार्थे कन्।) जलकण्टकः। इति राजवल्लभः॥

शृङ्गारं, क्ली, (शृङ्गं प्राधान्यं ऋच्छतीति। ऋ+अण्।) लवङ्गम्। सिन्दूरम्। चूर्णम्। इति मेदिनी॥ आर्द्रकम्। इति शब्दचन्द्रिका॥ कालागुरुः। इति राजनिर्घण्टः॥

शृङ्गारः, पुं, (शृङ्गं कामोद्रेकमृच्छतीति। ऋ गतौ+"कर्म्मण्यण्।" ३।२।१ इत्यण्। यद्वा, शॄ हिंसायाम्+"शृङ्गारशृङ्गारौ।" उणा० ३। १३६। इति आरन्प्रत्ययेन साधुः।) सुरतः। नाट्यरसः। गजभूषणम्। इति मेदिनी॥ * ॥ नाट्यरसस्य लक्षणं यथा,—
"पुंसः स्त्रियां स्त्रियाः पुंसि संयोगं प्रति या स्पृहा।
स शृङ्गार इति ख्यातो रतिक्रीड़ादिकारणम्॥"
इत्यमरटीकायां भरतः॥
अपि च।
"शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुकः।
उत्तमप्रकृतिप्रायो रसः शृङ्गार इष्यते॥
परोढ़ां वर्जयित्वात्र वेश्याञ्चाननुरागिणीम्।
आलम्बनं नायिकाः स्युर्दक्षिणाद्याश्च नायकाः॥
चन्द्रचन्दनरोलम्बरुतादुद्दीपनं मतम्।
भ्रूविक्षेपकटाक्षादिरनुभावः प्रकीर्त्तितः॥
त्यक्तोग्रमरणालस्यजुगुप्साव्यभिचारिणः।
स्थायी भावो रतिः श्यामवर्णोऽयं विष्णुदैवतः॥"
स च द्विधा। विप्रलम्भः संभोगश्च। इति साहित्यदर्पणम्॥ अन्यत् मैथुनशब्दे द्रष्टव्यम्॥ * ॥ शृङ्गारादिभङ्गे नरको यथा,—
"शृङ्गाराहारनिद्राणां यश्च भङ्गं करोति च।
स व्रजेत् कालसूत्रञ्च स्वामिनश्च विशेषतः॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे ४२ अध्यायः॥

शृङ्गारकं, क्ली, (शृङ्गारमेव। स्वार्थे कन्।) सिन्दूरम्। इति राजनिर्घण्टः॥ शृङ्गविशिष्टे, त्रि। शृङ्गशब्दात् "शृङ्गवृन्दाभ्यामारकन् वक्तव्यः।" ५। २। १२२। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या आरकन्प्रत्ययेन निष्पन्नः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥ स्वार्थे के शृङ्गारश्च तत्र पुं॥

शृङ्गारभूषणं, क्ली, (शृङ्गारस्य भूषणम्।) सिन्दूरम्। इति हेमचन्द्रः॥

शृङ्गारयोनिः, पुं, (शृङ्गारे योनिरुत्पत्तिर्यस्य।) कामदेवः। इति हलायुधहेमचन्द्रौ॥

शृङ्गारी, [न्] पुं, (शृङ्गारोऽस्यास्तीति। इनिः।) पूगः। गजः। सशृङ्गारः। सुवेशः। इति मेदिनी॥ माणिक्यम्। इति राजनिर्घण्टः॥

शृङ्गिः, स्त्री, मत्स्यविशेषः। शिङ्गीमाछ इति भाषा। यथा,—
"मद्गुरस्यप्रिया शृङ्गी शृङ्गिरित्यपि कुत्रचित्
स्यादप्रिया मद्गुरसीति च नामद्वयम् क्वचित्॥"
इति शब्दरत्नावली॥